

Катя Михайлова. *Странстващият сляп певец просяк във фолклорната култура на славяните*. София, Издателско ателие Аб, 2006, 527 с.

Книгата на Катя Михайлова заема „достойно място сред най-стойностните изследвания във фолклористиката“ и „несъмнено следва високите научни постижения на най-големите в науката ни“ (с. 13). Това са изводите, които акад. Николай Кауфман формулира в уводните думи към изданието. Така, преди да стигне до широката аудитория от читатели, то получи и своята значима оценка.

Поставената от изследователката цел – проучването на културния феномен „странстващия сляп певец просяк“ в контекста на традиционните славянски култури (западни, източни и южни), не може да не събуди любопитството на читателя. Но истинското предназначение на изследването е за специалисти, занимаващи се със сходни проблеми. То респектира не само с широтата на компаративистичния поглед, но и с научната си аргументираност, с умело подобрения терминологично-теоретичен апарат, с точността и пълнотата на библиографските справки, както и с интересното и увлекателно приложение, което включва снимков материал, конкретни текстове от устната словесност – просешки песни (някои от които нотирани), молитви, клетви, благопожелания, приказки, легенди, примери от тайния език на просяците и т.н.

Още в началото е обоснован изборът на основните методологически постановки. Обстойно са представени източниците, от които е почерпан емпиричният материал, като авторката доизяснява, че „голяма част от теренните материали, наблюдения и анкети (главно български, а също някои полски, словашки и украински)“ са записани „лично от нея през 1987, 1988 и 1999 г.“ (с. 19). В раздела *Типове странстващи професионални епически певци у славяните* за пръв път в диахронен план се разграничават и характеризират основните групи пътуващи носители и изпълнители на епически песни – а) представители на „високо“ светско изкуство; б) на „ниско“ светско изкуство; в) на „антиклерикално“ изкуство; г) певца просяк.

Отличителен белег относно „начина на изява“ и „характера на творчеството“ на пътуващия епически певец е неговият професионализъм. Но всяка от посочените групи има и свои отлики. Авторката умело конструира типологическата характеристика на странстващия епически певец просяк у славяните, потърсена както чрез еволюцията във времето – от античността през Средновековието до Ранното възраждане в Европа, така и в географското пространство, обитавано от западните, източните и южните славяни. Изяснено е, че общностите на странстващите просяци певци („от формален и неформален характер“) са „различни у отделните славяни“. На фона на тази богата съизмеримост Катя Михайлова успява да изясни българските специфики, извлечени от различни документи и иконографски изображения.

Но основният акцент на изследването е съсредоточен върху социокултурните и творческите инвенции на странстващия певец просяк, интерпретирани в разделите *Функционално-семантична характеристика на просяка и на певеца просяк у славяните* и *Семантична характеристика на репертоара на певеца просяк у славяните*.

Като митопоетически и като образ от фолклорно-патриархалната култура просякът най-често е възприеман „като човешка инкарнация на божество“ (с. 115). Социалният му статут, облеклото и т. н. обикновено са видимите интериорни белези, с които бог се представя пред простосмъртните. Те са и знак за различност, за несвое, по-високо, сакрално в своята същност пространство. От друга страна – недъгавостта на просяка е също белег за чуждост, но с пейоративна семантична натовареност. В смисловата си всеобхватност той се явява „медиаторът в хоризонтална и вертикална посока между своето и чуждото, близкото и далечното, познатото и непознатото, в това число между селото и града“ (с. 133). Катя Михайлова задълбочено разяснява, че за разлика от обикновения просяк и от останалите странстващи професионални певци образът на „слепия певец просяк“ притежава допълнителни смислови дискурси, които повишават степента на неговата сакрална значимост. Слепотата е белег „на един чужд свят, на отвъдното, на смъртта“ (с. 133), но едновременно с това означава „пророчество, знание и мъдрост“ (с. 134). Тя „се свързва и с музиката, на която се приписва божествен произход“ (с. 134). Видът на облеклото, дългата брада, тоягата и музикалният инструмент, които носи този странстващ певец, присъствието на водач придружител и т. н. също се насичат с архетипни контексти. Това култивира и друг тип отношение на общността към него. Присъствието му е предпочитано при всички обреди, които очертават явленията на прехода – при сватби, кръщаване на новородено, погребения, помени и др. Проклятието и благословията от устата на слепия певец просяк се приемат за реално осъществимо магическо действие.

Различните по смисъл и емоционална характеристика функции на слепия певец медиатор очертават и богатството на репертоара му от епически песни. Тематичният обзор дава основание за разграничаването им „условно в три групи: I. Религиозно-легендарен епос. II. Семейно-битови песни. III. Историко-героичен епос“. „Освен това – допълва авторката – у повечето славяни в репертоара на този тип певци влизат епическите легенди и легендарни приказки, които по характера на поставените проблеми се доближават до религиозно-легендарния епос“ (с. 161).

Анализът е съсредоточен върху първата група песни. По този начин, като нарушава традиционните схващания относно репертоара на слепите певци просяци, Катя Михайлова утвърждава убедително едно ново схващане – за доминантата на религиозно-легендарните творби. Нещо повече – тя доказва, че и останалите тематични дялове са тясно свързани с първата група, защото всички те в една или друга степен интерпретират проблема за греха и възмездието. Религиозно-легендарният епос черпи извор материал от официалната книжнина (предимно новозаветна), от есхатологичните легенди, богомилските предания, приказките и др. В по-голямата си част той е „фолклорна редакция на три основни жанра от официал-

ната християнска литература: А. Евангелски притчи; Б. Нравоучителни „примери“ (exempla); В. Жития на отшелници и великомъченици за вярата“ (с. 169).

С богати примери от фолклора на различните славянски народи и с детайлно вникване в текста е представена всяка тематична подгрупа.

Изследването не би имало своето истинско научно-теоретическо и практическо значение без последната, пета глава – *Функционална характеристика на репертоара на певица просяк у славяните*. В нея е изяснено мястото и времето на изпълнение на религиозно-легендарните песни, задължително обвързани със семантиката за границата като преход. Потърсен е аналог между ритуалния смисъл на изпълненията на слепите певци просяци с този на обредните лица коледари или лазарки. Посочено е, че присъствието на певица просяк в конкретна среда, както и подборът на песните се явяват съществен регулатор за различни по тип функции, важни за нравствената, естетическата, културната, междуличностната, етноинтегриращата и т. н. социализация на съответната общност. Не са пропуснати пророческите и лечителските смисли. Така например, пише Катя Михайлова, «за една просякиня, която до Втората световна война ходела да пее по къщите в селата Славков, Дачов, Пусто поле и др. в Североизточна Словакия, селяните разказвали след смъртта ѝ, че през 1939 г., след като свършвала да пее, повтаряла пред всяка къща следното предсказание: „Последен път ви пея, добри хора, идва голяма злина за народа, а аз няма да доживея, когато отmine...“ Селяните вярвали, че тя била изпратена от небето, за да предупреди грешниците за гибелта им» (с. 255).

В процеса на историческото развитие и битуване ролята на слепите певци просяци, както и репертоарът им постепенно се променят, особено „през епохата на Възраждането и по-късно“ (с. 256). Новата градска култура слага своя отпечатък. Повишава се интересът към злободневните песни хроники на панаирджийските певци. Засилва се сантименталността и развлекателността на текстовете, променя се музикалният съпровод. Певецът просяк все повече се съобразява с вкусовете и предпочитанията на възприемателя. Тази видима трансформация Катя Михайлова е подчертала чрез записания от нея разговор през 1988 г. при теренна работа в с. Бобошево, Дупнишко: „Слепите бяха добри, ама тия с физхармониката пеяха много по-добре от слепите, те не са просяци тия, те са културни мъже, песнопойци. Тях никой не можеше да ги стигне, защото са образовани и сами си съчиняваха песните, а и книжки имаха“ (с. 256). Всички иновации утвърждават нова ценностна стойност. Ражда се друго отношение към слепия певец просяк. Постепенно той започва да губи сакралния си ореол.

Книгата на Катя Михайлова е ценен документ, регистриращ явления, характерни за една отмираща епоха. Но събрала и осмислила за пръв път репертоара на странстващия сляп певец просяк в контекста на цялата славянска култура, тя отваря вратите не само за любознателността на съвременния човек, а и към сериозни научни изводи, предизвиква размисли и желания за нови изследователски проекти.

Юлия Николова